

МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОСІЙСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ У ПАВУТИННІ РАДИКАЛІЗМУ

Проведено аналіз головних тенденцій і політичної спрямованості молодіжного руху російської післяреволюційної еміграції. Окреслено процес становлення молодіжних організацій Російського Зарубіжжя. Виявлено деякі риси радикальних ідейно-політичних течій, що виявилися найбільш цікавими і найшли своє втілення у політичних програмах і практичній діяльності різних російських емігрантських організацій. З'ясовано характерні риси ідеології і політичних програм основних політичних організацій російської емігрантської молоді. Визначено місце і роль молодіжних організацій у розвитку політичної думки Російського Зарубіжжя. Встановлено, що виникнення молодіжних організацій у середовищі російської післяреволюційної еміграції було викликане розчаруванням в ідеології і методах роботи традиційних політичних організацій і рухів. Значна частина емігрантської молоді захопилася ідеями націонал-соціалізму і фашизму, що активно завойовували прихильників по всьому світу. Серед найбільш оригінальних ідейно-політичних концепцій молодіжного руху Російського Зарубіжжя виділяються теорії трудового солідаризму Національно-трудового Союзу і «монархія трудящих», розроблена ідеологами «Молодої Росії».

Ключові слова: ідейно-політична течія; Російське Зарубіжжя; еміграція; фашизм; націонал-соціалізм; концепція.

Постановка проблеми. У доволі бурхливому суспільному житті і активній ідейно-теоретичній роботі Російського Зарубіжжя чільне місце займають так звані пореволюційні організації і політичні течії. Важливим фактором виникнення нових організацій став своєрідний конфлікт поколінь еміграції. Споконвічна суперечка батьків і дітей у Російському Зарубіжжі отримала ідеолого-політичне забарвлення. «Емігрантські діти» створювали свої політичні організації і розробляли свої політичні концепції, беручи за основу далеко неоднозначні, особливо з точки зору сьогодення, радикальні європейські ідеології 1920–1930-х років. Деякі сучасні політичні організації, головним чином з кон'юнктурних міркувань, для власних інтересів намагаються використати ідеологію молодіжних організацій російської післяреволюційної еміграції, нерідко викривляючи її. З огляду на це, актуальність об'єктивного і неупередженого дослідження політичних громад молоді Російського Зарубіжжя набуває не лише теоретичного, але й практичного значення. Наукова спільнота, яка усвідомлює необхідність протидії ревізії творчої і політичної спадщини російської еміграції і намагається розширити горизонти ідейно-теоретичного знання, веде активну дослідницьку роботу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зокрема, О. Окорочков на підставі раніше невідомих документів і матеріалів висвітлює масштабні політичні рухи російської еміграції 1920–1940 років, які орієнтувалися на різні моделі європейських фашизмів [1]. Автор намагається розглядати російській фашизм безпристрасно, як історичний факт, уникаючи ідеологічних штампів і кон'юнктури. Значна кількість

цитат з періодики тих часів дозволяє відчувати дух епохи і зрозуміти атмосферу боротьби російської білої еміграції. У монографії П. Базанова вперше зроблено спробу створити цілісне уявлення про видавничу діяльність політичних організацій російської еміграції [2]. Автор аналізує їхню структуру і особливості ідеології на основі архівних джерел і матеріалів, більшість з яких вперше вводяться у науковий обіг. Дослідник визначає основні напрямки діяльності політичних організацій Російського Зарубіжжя. Практичну діяльність, ідейні погляди і політичні програми окремих молодіжних організацій російських емігрантів досліджує Л. Климович [3]. Автор визначає місце молодого покоління у політичному спектрі російської еміграції, ступінь впливу ідеології фашизму і більшовизму на погляди емігрантської молоді. У роботі Л. Климович зроблено спробу зрозуміти світосприйняття молодого покоління емігрантів і виявити передумови ідеологічного, організаційного і політичного вибору. Ідеологічні пріоритети й орієнтири однієї з найбільших закордонних російських молодіжних організацій «Молода Росія» висвітлює В. Косик [4]. Багато уваги у роботі приділено питанням побудови «нового світу» і аналізу строкатого ідейного полотна млардоросів. Автор досліджує такий неоднозначний і багатокольоровий феномен, як націоналізм і його роль у державотворенні. Продовжують активні дослідження і вчені країн, що приймали російських емігрантів. Відомий американський вчений У. Лакер присвятив своє дослідження аналізу витоків і особливостей розвитку правої ідеї у російській політичній думці [5]. Безумовного схвалення заслуговує спроба автора

дослідити історію та ідеологію російських праворадикальних організацій як цілісне історико-політичне явище. У. Лакер підкреслює, що ідеї радикалізму мають глибокі соціально-історичні корені і остаточно не зникають ніколи. Болгарська дослідниця Ц. Кеосева аналізує державні і суспільно-політичні умови адаптації емігрантів у іноетнічному середовищі [6]. Авторка зазначає, що виникнення ідеології «зміни віх» стало результатом кризи «білої ідеології» і втими від безперспективної боротьби з більшовизмом. Рух молодоросів, на думку Ц. Кеосевої, становить складну суміш націоналістичних, монархічних, профашистських і соціалістичних ідей.

Формулювання цілей статті. Предмет нашого дослідження складний, але, як це зазвичай і буває, цікавий. Притаманна молоді відкритість до нового, готовність захопитися свіжими ідеями, бажання розпочати життя з чистого аркуша, відкинувши «порослі мохом» доктрини, повною мірою проявляються і у молодіжному русі російської еміграції. Перед нами стоїть завдання окреслити процес становлення молодіжних організацій Російського Зарубіжжя. Виявити, які риси радикальних ідейно-політичних течій виявилися для них найбільш цікавими. З'ясувати характерні риси ідеології і політичних програм основних політичних організацій російської емігрантської молоді. Визначити місце і роль молодіжних організацій у розвитку політичної думки Російського Зарубіжжя.

Виклад основного матеріалу. Молоде покоління російської еміграції не встигло проникнутися духом традиційних політичних концепцій і з притаманним юнацтву максималізмом і нетерплячістю не бажало продовжувати розвивати доктрини, які, на їхню думку, вже застаріли. Крім того, ці політичні рухи і партії свого часу зазнали нищівної поразки від значно більш свіжої, енергійної, більшовицької ідеології і виявили свою неспроможність відродити російську державність. Зерно розчарування і надії емігрантської молоді впало на благодатну землю втомленої від економічної кризи і політичних конфліктів Європи, яка на той час вже щедро була полита ідеями фашизму і націонал-соціалізму.

Ми особливо застерігаємо від упередженості, яка невідворотно виникає у нашого сучасника на підсвідомому рівні, коли він чує слова «фашизм» або «нацизм». Треба пам'ятати, що весь світ побачив жахіття, які несе у собі ця ідеологія, значно пізніше. У 1920-х і навіть ще у 1930-х роках ідеї націонал-соціалізму для багатьох виглядали цілком прийнятними і навіть розглядалися як вдале рішення політичних і соціально-економічних проблем. Невипадково фашистські організації виникали у багатьох країнах Європи і користувалися підтримкою населення. Молоде покоління російської еміграції побачило у цих ідеях і бажану новизну, і енергійність, і реальну надію перемоги у боротьбі з більшовизмом, і модель успішного облаштування майбутньої Росії. До того ж, ідеї солідарного і корпоративного суспільства надавали альтернативні більшовизму і, як здавалося, дієві рецепти вирішення класових конфліктів. На думку російського дослідника П. Базанова, фашизм підкупав російських емігрантів абсолютною дисципліною, сприймався носієм давніх традицій честі, мужності,

чистішої моралі. Водночас, на відміну від італійського, у російському фашизмі виразно проявлявся християнський характер нової ідеології [2, с. 224].

Вже у 1920-х роках у середовищі російської еміграції в Європі, на Далекому Сході і у США починають виникати фашистські групи і гуртки, які згодом міцніють і організаційно оформлюються. Найчисельнішою з них була «Російська Фашистська партія», створена у Маньчжурії, яка остаточно оформилася у травні 1931 року на чолі з К. Родзаєвським. Пізніше організація декілька разів змінювала назву відповідно до чергового етапу свого розвитку. У 1938 році, на піку свого розвитку партія налічувала біля 20 тисяч учасників і мала 48 відділів у 18 країнах світу, у тому числі і в Європі [7, с. 8]. Чорна форма членів організації символізувала траур по Росії і самозречення в ім'я служіння нації. Програмні документи російських фашистів визначали три послідовні етапи дій: «етап збирання сил – підготовки» (робота з організації партії); «етап наступу – активної боротьби», яка має завершитися «національною революцією» (робота в еміграції і подальше перенесення її в СРСР); «останній етап, після повалення комуністичної влади – національне будівництво, втілення наших ідей і програми у життя» – діяльність у Росії, створення «Великої Російської Фашистської Імперії» [8, с. 98]. Як бачимо, програмні цілі РФП хоча і враховували емігрантське становище, але у головному були скальковані з програм італійських і німецьких організацій. Ті ж самі національні й імперські амбіції. Тому і не дивно, що члени партії РФП виступали зі схвальними публікаціями про німецьких і італійських фашистів на сторінках своїх видань «Наш шлях» і «Нація».

У своїй політичній програмі побудови майбутньої Росії члени РФП планували подолати соціально-економічні протиріччя у рамках побудови корпоративної держави. Сутність фашистського руху К. Родзаєвський вбачав у наявності трьох складових елементів – релігійного, національного і трудового. Єдиним шляхом до спасіння країни мала стати національна революція, передумови для якої будуть створені через розвідувально-диверсійну роботу і пропаганду російського націоналізму [9, с. 244]. Не уникнули російські фашисти і традиційної для антирадянських кіл наївної надії, що німці і японці після перемоги над Радянським Союзом вирішать їхні національні і державні проблеми. Зокрема, діячі РФП сподівалися, що окупанти встановлять російський «національний уряд».

У подальшому окупація Маньчжурії Японією поставили РФП у повну залежність від розвідувального відділу Квантунської армії. Повна політична і фінансова залежність від японського командування завадила виробленню оригінальної ідеї і остаточно звела діяльність членів РФП лише до наслідування програм німецьких і італійських фашистів. У 1945 році К. Родзаєвський із сумом визнавав, що його боротьба була заснована на непорозумінні: «Сталінізм – ... Це і є наш російській фашизм, тільки очищений від крайнощів, ілюзій і помилок» [5, с. 128]. У жовтні того ж року він добровільно повертається до СРСР, де його було негайно заарештовано, а за рік було розстріляно.

Проте були й інші, менш сумні приклади створення і фіналу діяльності фашистських емігрантських

організацій. Зокрема, доволі своєрідною є доля Всеросійської Фашистської Організації, заснованої 10 травня 1933 року у м. Томпсоні (США, штат Коннектикут). Організація виникла і дуже непогано фінансувалася завдяки вдалому шлюбу її засновника, головного ідеолога і керівника, колишнього білого офіцера А. Вонсяцького. Його дружина М. Стефенс, мільйонерка з родини торговців худобою і зерном з Чикаго, щомісяця видавала 25 000 доларів утримання, з яких він 10 000 виділяв на фінансування ВФО [10, с. 172]. Найбільше А. Вонсяцький симпатизував дуче Беніто Муссоліні. Як і більшість російських правих емігрантів, він бачив у фашизмі дієву силу проти більшовизму. За оцінкою відомого політолога, історика і публіциста Уолтера Лакера, А. Вонсяцький, як і багато його сучасників, вірив, що фашизму належить майбутнє і мав певні політичні амбіції. Проте, усі його політичні ескапади нагадували фарс і не більш того. А популярність йому надало не встановлення зв'язків з німецьким «Бундом» і К. Родзаєвським, а щедро оплачені повідомлення в американській пресі [5, с. 128].

Чого вартує лише такий факт. У 1934 році А. Вонсяцький взяв на себе відповідальність за вбивство С. Кірова і заявив, що Ніколаєв його агент. Для більшої ефективності пропагандистської діяльності у маєтку дружини він влаштував типографію і наладив випуск щомісячної газети «Фашист». Більшість матеріалів, як це не дивно виглядає для партійної преси, були вигадані самим Вонсяцьким або його соратником – партійним секретарем ВФО Д. Кунле. Зокрема, вони докладно описували теракти, диверсії на залізницях, вбивства комуністів і навіть бойові дії у СРСР нібито скоєні законспірованими агентами. Імена бойовиків не вказувалися «з міркувань безпеки». Поряд з тим, подавалися і ностальгічні матеріали про події Громадянської війни, про міжнародний фашистський рух. Зустрічалися передруковані матеріали з «Комсомольської правди», «Сьогодні» про стан у СРСР, з «Відродження», переклади з видань американських фашистів. З фінансуванням проблем не було, і типографія працювала ударними темпами. Усього за другу половину 1930-х років у світ було видано біля 3 млн екземплярів «Фашиста» і безліч листівок [10, с. 253–255].

Крім центральної організації А. Вонсяцький виділяв гроші на створення і підтримку відділів і печатних органів ВФО у Нью-Йорку, Лос-Анджелесі, інших містах США, а також у Сідней, Шанхаї, Каїрі, Сан-Паулу, Софії, Белграді. Проте, незважаючи на свою екстравагантність, А. Вонсяцький залишався патріотом. На початку війни СРСР і Німеччини він заявив: «Якщо Гітлер піде проти Росії, Російська фашистська партія піде проти нього...». Побачивши істинне лице нацистів, він припинив видання «Фашиста», а свої партійні повноваження передав К. Стеблову, голові шанхайського відділу ВФО. Проте це його не врятувало від переслідування. Влітку 1942 року його заарештували і засудили до п'яти років ув'язнення за шпionаж на користь Германії, Італії і Японії. [2, с. 240]. Як бачимо і американська Фемида того часу також не цуралася своєрідних широких жестів, щедро рукою виписуючи звинувачення.

Поряд з Далеким Сходом і США, ще більш закономірним і природним було виникнення чис-

ленних російських молодіжних організацій праворадикального спрямування в Європі. В рамках нашого дослідження звернемо увагу лише на один, але особливий приклад такої російської організації у Німеччині. Справа в тому, що на відміну від інших країн, встановлення після приходу до влади Гітлера тоталітарного режиму допускало діяльність лише пронацистські налаштованих російських організацій. Саме тому цілком обгрунтованим є висновок російського дослідника Д. Жданова: «Стосовно руху у Німеччині має сенс вести мову саме про «російській нацизм». Це не лише відповідає самоідентифікації російських нацистів, але і відображає еkleктизм їхнього ідейного діапазону» [7, с. 235]. У 1933 році, через три тижні після призначення А. Гітлера канцлером, було створено «Російський визвольний національний рух» – РОНД. Але на емблемах організації під назвою і свастикою був ще і уточнюючий напис «Російській націонал-соціалістичний рух». Майже з перших днів організацію очолював остзейській німець А. Светозаров (Г. Пельхау). Найбільш помітним суспільним діячем руху був учень відомого євразійця П. Савицького О. Меллер-Закомельський. У євразійському середовищі Парижа він вирізнявся антисемітизмом і вимагав відсторонення євреїв як організаторів Жовтневої революції від політичного і економічного життя майбутньої Росії. Після переїзду до Берліна він стає головним ідеологом РОНД. Внутрішні суперечки, спроби встановити зв'язки із закордонними російськими фашистами і протести радянського МЗС призвели до закриття РОНДу у вересні 1933 р. Проте вже невдовзі виникла нова організація «Партія російських освободженців – Російський націонал-соціалістичний рух» – ПРО-РНСД. Ідеологія РНСД в основному копіювала попередника. Однак були і деякі відмінності. Зокрема, «як один з можливих варіантів організації державної влади висувалася ідея створення монархії фашистського типу, що спиратиметься на систему Рад, яка вже склалася у Росії» [10, с. 205].

Проте широкого розвитку цей рух не отримав з цілого ряду причин. По-перше, важкі соціально-економічні умови міжвоєнної Німеччини, що ускладнилися світовою кризою, а також перемога нацистів змусила більшість російських емігрантів покинути Німеччину, що природно звузило потенційну соціальну базу руху. По-друге, нацисти активно співробітничали у військово-економічній сфері з Радянським Союзом і намагалися дистанціюватися, а іноді навіть обмежувати діяльність відкрито антирадянських організацій на кшталт РНСД. По-третє, ідея російського нацизму не вписувалася ані у нацистську расову концепцію, ані у плани територіальних захоплень на сході.

Крапка у нетривалій історії організованого російського націонал-соціалізму була поставлена одразу після укладення у 1939 році пакту між Німеччиною і Радянським Союзом. Їхня організація, як і більшість інших емігрантських організацій, була закрита. Проте російські нацисти, як і фашисти, продовжували бачити у Німеччині союзника у боротьбі проти більшовизму і остаточне протверезіння відбулося лише від звирячих реалій нацистського «походу на схід». Тим не менш, слід зазначити, що організації російських фашистів і нацистів залишили по собі помітний слід. Центральні

органи і філії їхніх організацій діяли у всіх частинах світу, включаючи Австралію, країни Близького Сходу і Північної Африки. Вони вели активну пропагандистську і видавничу діяльність. За повідомленням часопису «Нація» лише у 1936 році було видано близько 26 600 000 примірників листівок, періодичних видань і книг. Частина з них була переправлена до СРСР [1, с. 144]. Незважаючи на те, що послідовники російського фашизму були розпорочені по світу і різними організаціям, вони тривалий час являли собою одну з дієвих сил антибільшовицького емігрантського опору. За підрахунками відомої дослідниці російського фашизму С. Онегіної усього у 1920–1930-ті роки було створено більше десяти фашистських організацій, які нараховували сорок тисяч членів [12, с. 3].

Однак слід зазначити, що далеко не всі молодіжні організації Російського Зарубіжжя за своєю ідеологією були настільки прямолінійні й однозначні. Особливе місце серед них по праву належить створеному в Югославії наприкінці 1920-х років емігрантською молоддю Національного союзу нового покоління (НСНП). Свою головну задачу «новопоколінці» бачили у продовженні боротьби за «білу ідею», але дещо іншими, ніж у старшого покоління методами. Значний вклад у розвиток ідеології Союзу вніс професор М. Георгієвський. У газеті «За Росію», яка стала рупором ідей Союзу, виходили його програмні статті: від перших положень 1930 року до викладу головних принципів національної держави і соціально-економічної доктрини солідаризму наприкінці 1930-х років [13, с. 39].

Зовнішнім вираженням активної ідеологічної роботи всередині організації стало спочатку додання у 1936 році до назви НСНП підзаголовку «Національно-трудова організація», який згодом став назвою організації. Сам М. Георгієвський зазначав, що національно-трудова солідарність, яку відстоює НТС, об'єднує в собі ідею служіння національним інтересам, яку висуває націонал-соціалізм з фашистською ідеєю трудового солідаризму. Природно, що російські емігранти демократи і соціалісти відразу оголосили новопоколінців фашистами. Проте, як зазначає активний діяч НТС, засновник і перший редактор журналу «Посів» Б. Прянишніков, вплив зовнішнього світу на ідеологію НТС не був виключним. Ідеологи організації вивчали всі нові соціальні ідеї – від фашизму до «Нового курсу» Ф. Рузвельта і шукали свою власну відповідь на російські проблеми [13, с. 41].

Солідаризм у трактуванні ідеологів НТС – це синтез активізму, ідеалізму і націоналізму. На їхню думку, ідеям марксизму і соціалізму успішно може протистояти лише ідея національно-трудова солідарності класів, заснованої на активній практичній реалізації теорії гармонійних відносин між класами під вищим арбітражем сильної держави. Свобода майбутньої Росії має бути позбавлена вад як ліберального індивідуалізму, так і демократичного плюралізму. Пропоновані обмеження свободи зумовлюються і відмовою від капіталістичної багатопартійності, і зосередженням ключових галузей економіки у руках держави. Центральне місце у майбутній державі віддається релігії, в якій пануюче становище має зайняти православна церква [9, с. 131].

Слід зазначити, що схвальні публікації в періодичних виданнях НТС, присвячені нацизму, австрійському корпоративізму, іспанському фалангізму, італійському фашизму, салазарівській Португалії, не означали, що «новопоколінці» намагалися копіювати чи наслідувати цю ідеологію. Усі, слід визнати, численні приклади співробітництва НТС з нацистською Німеччиною викликані розумінням, що лише вона є реальною силою, здатною перемоти сталінський режим. Як зазначає Уолтер Лакер, солідаристично-новопоколінці не стали фашистською партією. Вони лише намагалися використати нацистів для повернення в Росію. Але у цьому бажанні вони виявили значно більшу завзятість, ніж дійсно фашистські партії. Вже у роки війни багато членів НТС співробітничали в нацистських окупаційних установах. Остаточне усвідомлення сутності німецького нацизму, на який члени Союзу покладали свої надії, прийшло до них лише тоді, коли вони на власні очі побачили, що нацисти виявилися не тільки антикомуністами, але і русофобами. А нацистський «новий порядок» не має нічого спільного з їхніми уявленнями про нову Росію [5, с. 134]. Однак, повністю виправдатися їм так і не вдалося, незважаючи на їхню активну діяльність у післявоєнні роки. Навіть після фактичної легалізації діяльності НТС у Російській Федерації і відкриття відділів, рух так і не набув у сучасній Росії серйозного розмаху.

Одним з найбільших популярних і ідейно оригінальних молодіжних рухів у Російському Зарубіжжі були младороси. У 1923 році у Мюнхені молоді російські емігранти об'єдналися у «Союз молода Росія», який у 1925 році було перейменовано у «Союз Младоросів». Черговим етапом розвитку Союзу стала його реорганізація у партію младоросів у 1935 році. Основою політичного об'єднання молоді стало притаманне емігрантським молодіжним організаціям розчарування у практичній дієвості партій «батьків» – організацій старшого покоління еміграції, які свого часу вже «прогали» Батьківщину і в еміграції продовжували здебільшого «філософствувати». На нашу думку, цілком виправдане зауваження О. Щупленкова, що організації, засновані тільки на теоретичній діяльності (розробці ідей і виробленні програм), не здатні приваблювати молодь. Вона потребує дій, застосування ідей на практиці, у реальних діях [14, с. 222]. Практична спрямованість політичних програм і діяльності молодіжних організацій Російського Зарубіжжя зумовила виникнення терміна «активізм» як характерної риси їхньої діяльності. Вже згадуваний нами Уолтер Лакер, який спробував з'ясувати сутність терміна, дійшов висновку, що за в цілому не зовсім ясним терміном, скоріш за все, криється щось на кшталт марксистської «єдності теорії і практики» [5, с. 131].

У своїй політичній програмі младороси не виправдовували варварських методів радянського режиму, але водночас схвалювали побудову Біломорканалу, вітали успіхи індустріалізації, створення величезної Червоної Армії і навіть знаходили позитивні риси у сталінській Конституції. Вони втратили батьківщину, але не втратили гордості за її успіхи [15, с. 9]. Крім того, у цьому відношенні виявлявся і певний практичний цинізм. Зокрема, один з керівників Младоросів

роської партії М. Філософов писав: «... не важливо, що думає Сталін. На світовій революції він зверне собі шию, а заводи залишаться» [15, с. 9].

Безперечно, Сталін як особа, що персоніфікує ту силу, яка свого часу позбавила їхніх батьків і їх самих батьківщини, була невинна молодоросам. Але з іншого боку, його можна було, на їхню думку, вважати дійсно національним діячем, який продовжував стратегічний курс на укріплення єдиної і неподільної Росії. Причому реальна етнічна приналежність не має тут жодної ролі, оскільки, з точки зору молодоросів, нація об'єднує людей, пов'язаних спільністю історичної долі, а не етнічною спорідненістю. Нація може бути сплавом багатьох народів, але володіє єдиною синтезуючою культурою. Нація народжується з усвідомленням її членами цієї культури і вмирає, коли виявляється неспроможною слугувати своєму ідеалові [16, с. 31].

З висоти сьогодення ми можемо побачити й оцінити їхнє політичне передбачення й історичну затребуваність молодороської концепції нації. Нескладно розгледіти її риси у теорії «нвої історичної спільноти – «радянській народ». Ці ж самі мотиви наповнюють і сучасні визначення: росіяни, казахстанці, киргизстанці, «українці як політична нація»; або у американській версії – «плавильний котел націй». Як ми зазначали в одній з наших попередніх статей, усі без винятку багатонаціональні держави стикаються з проблемою узгодження інтересів так званої титульної нації і решти населення. Принципи демократичного суспільного устрою передбачають, що усі громадяни повинні відчувати лояльність до держави і ототожнювати себе з нею. Тому у риторичу, а в ідеалі і у практику керівництво держав змушено втілювати інтеграційну ідею «безнаціонального» державного націоналізму [17, с. 69]. В іншому випадку можливі проблеми на кшталт сьогоднішнього, все більш відвертого провалу політики мультикультуралізму у деяких країнах Західної Європи.

Не менш оригінальними були й інші положення ідеології молодоросів. Зокрема, вони вважали, що більшовицький переворот здійснив позитивний, оновлюючий вплив на країну. Як зазначав лідер партії О. Казем-Бек, Росія у результаті революції проти своєї волі була виведена з багаторічного сну [18, с. 7]. Крім того, молодороси визнавали ради і одержавлення економіки, а владу комуністів розглядали як проміжний етап до майбутньої «монархії трудящих».

Програма політичного майбутнього Росії молодоросів являла собою оригінальний симбіоз ідей. На їхню думку, нова держава повинна бути органічною, простою, надпартійною і надкласовою. Верховна влада має відрізнятись незалежністю походження і спадкоємністю, тобто, бути монархічною. Ідеал держави молодоросів було представлено у лозунгу «Цар і ради!». Молодороси пропонували монархію, оскільки лише в ній бачили більш сильну ідею, ніж більшовизм. Відверта промонархічна спрямованість руху знайшла відповідний відклик і була підтримана великим князем Кирилом Володимировичем і багатьма членами династії Романових. Подальший розвиток російської державності молодороси пов'язували зі здатністю російського народу перетравити більшовизм і, використавши все позитивне, що зроблено за роки

радянської влади, побудувати нову державу. Майбутнє внутрішнє переродження більшовизму мали забезпечити «нові люди» – молоді рішучі вихідці із соціальних низів, які створять нову, особливу аристократію.

Намагання об'єднати те, що об'єднати неможливо, призвели до значної розбіжності у відношенні до руху з боку еміграції. Одні вважали їх російськими фашистами, інші – патріотами, а для третіх вони були зрадниками. Додатково плуганини додавало притаманне молоді захоплення зовнішніми атрибутами, що мають виокремити членів організації з «сірої маси». Молодороси вітали друг друга підкиданням руки і вигуком «глава» на честь лідера організації О. Казем-Бека. На зібрання вони приходили в однакових голубих сорочках. Культивували енергійність, напористість, силу і дисциплінованість. Демонстрували показну екзальтованість у виступах і критиці капіталізму і демократичного лібералізму.

Слід зауважити, що неоднозначність оцінок ідеологічного спрямування молодоросів зберігається і до сьогодні. Так, православний публіцист, богослов і оглядач часопису «Наука і релігія» В. Нікітін, зазначає, що, незважаючи на зовнішню схожість з націонал-соціалістами, молодороси завдяки вкоріненості у православ'я були далекі від фашистської ідеології та її расової доктрини. О. Казем-Бек, – підкреслює Нікітін, – рішуче відкидав будь-які прояви нацизму і національної винятковості [19]. А ось згадуваний нами вище Уолтер Лакер, навпаки, наголошує: «Молодороси сповідували ксенофобію і расизм, вони вірили у перевагу білої раси, відкидали звинувачення в антисемітизмі, але їхня програма вимагала усунення євреїв з російського суспільного життя» [5, с. 123]. У свою чергу російський історик, автор книги «Молода Росія...» В. Косик зазначає, що молодороська ідеологія була близька до поглядів російських фашистів, однак головною відмінністю фашистів від молодоросів було неприйняття єврейства і обмеження його прав [15, с. 11].

Як бачимо, розбіжність оцінок вражаюча – від звинувачень у расизмі й антисемітизмі до абсолютної расової толерантності. Встановлення істини у таких випадках зазвичай потребує звернення до першоджерела. Чи були молодороси фашистами і расистами і до якого ступеня? Ось як оцінював вплив фашистської ідеології сам О. Казем-Бек: «На мене, як і на все моє покоління фашизм здійснив величезний вплив як досвід організаційного і дисциплінарного устрою суспільства, що дає надію на кращий устрій світу» [20, с. 188–189]. Ми бачимо, як один з лідерів руху визнає величезний вплив фашизму, але підкреслює, що фашизм був для нього не світоглядом, а скоріше засобом перебудови світу.

У статті одного з членів організації Ю. Арсенєва «Про фашизм», що побачила світ у першому програмному збірнику «До Молодої Росії» у 1928 році, пояснюється увага до нової ідеології. «Фашизм все більше привертає увагу всіх. У ньому бачать ту силу, яка має перемогти комунізм і соціалізм ... Тому і зрозумілий інтерес, який має фашизм для нас росіян» [21, с. 130]. Автор також виокремлює ті риси, які приваблювали і які мали стати основою ідеології вже самих молодоросів. «Фашизм, – пише Ю. Арсенєв, – відрізняють здорові основи: любов до рідної історії,

до свого народу, усвідомлення свого боргу і почуття відповідальності перед батьківщиною і одночасне поєднання усього того, що необхідне, щоб підійти до вирішення соціальних проблем» [21, с. 141]. Отже, знов відчувається той самий, характерний і для оцінок О. Казем-Бека, утилітарний підхід до ідеології фашизму. Вони не зачаровувалися його ідеалами, а намагалися витягти позитивне зерно.

Младороси схвалювали фашизм, як і значна частина тогочасного світу, саме як дієвий засіб протистояння комунізму і готові були узяти з нього раціональні положення як складову своєї власної політичної доктрини. Але саме як складову власної доктрини, а не сліпе наслідування. До цього слід додати, що протягом 1920–1930-х років змінювався і сам фашизм, змінювалося і ставлення до нього. Младороси звісно не стояли осторонь загальносвітового процесу. Наведена нами вище неузгодженість оцінок дослідників багато у чому породжена самими младоросами й еволюцією їхніх поглядів. У концепціях різних авторів зустрічаються взаємовиключні положення і діаметрально різні підходи. Так, у 1936 році О. Казем-Бек попереджає про існування «жовтої загрози», якій необхідно протистояти: «... солідарність білих народів має бути відновлена, оскільки усім народам білої раси, яка стабілізувалася у своїй чисельності, загрожує у найближчому столітті придушення кольоровими расами, які зберегли стихійну народжуваність і оволоділи створеними білими технікою і матеріальною цивілізацією, але відрікаються нашої духовної культури» [22, с. 89].

Як ми можемо бачити, у цьому реченні присутній увесь набір расистських забобонів і егоїзму: і соціально-психологічна відсталість, і колір, і першість у розвитку цивілізації, і нав'язування власної духовності і культури. А ось К. Еліта-Вільчковський, який відповідав в організації за політичну підготовку, у виданні Генерального секретаріату Младоросської партії «Очагове політнавчання» за вересень 1938 року підкреслює: «... вітаючи фашистську ідею, ми мали на увазі під фашизмом рух, спрямований до соціальної правди у світовому масштабі ... рух чужий расовому егоїзму, протилежний за духом і на практиці німецькому націонал-соціалізму» [15, с. 13]. Отже, тепер і ми можемо наочно переконатися, що кожен з дослідників, висловлюючи іноді протилежні думки щодо ідеології младоросів, був по-своєму правий. Складно розібратися і надати однозначну оцінку ідейних поглядів людей, якщо за самокритичним визнанням одного з лідерів младоросів «в головах відносно політичних проблем був повний «бардак» [15, с. 13]. Звідси і різночитання, і розбіжності, і полеміка, яка триває і сьогодні, і мабуть триватиме, поки зберігатиметься інтерес до спадщини Російського Зарубіжжя і «Молодої Росії».

Реальним проявом ідейної самостійності младоросів і еволюції їхніх поглядів стала практика взаємовідносин з російськими політичними організаціями фашистського толку. Зокрема, у вересні 1933 року О. Казем-Бек обговорював питання більш тісного співробітництва зі згадуваною нами вище Російською нацистською партією і Всеросійською фашистською партією [5, с. 122]. Проте, налагодити тісне співробітництво не вдалося, оскільки у младоросів явно

проявлялися націонал-більшовицькі настрої. Але найбільш яскраво антифашистська і патріотична налаштованість младоросів проявилася у роки Другої світової війни. З ініціативи О. Казем-Бека у Парижі створюються «співбесіди круглих столів», учасники яких стверджували, що росіяни мають боротися проти фашистської Німеччини. У червні 1940 року О. Казем-Бек разом з деякими іншими емігрантами було відправлено до концтабору. Лише за підтримки впливових суспільних діячів Франції йому вдалося уникнути видачі німцям, де йому загрожувала смерть, і виїхати до США. Після нападу Німеччини на СРСР він зайнявся активною публіцистичною діяльністю, виконуючи роль своєрідного кореспондента зі східного фронту. У 1942 році О. Казем-Бек офіційно об'явив про розпуск партії младоросів, «щоб дати можливість кожному віддати свій патріотичний борг нашій воюючій Вітчизні» [19]. Отже, російські молодіжні організації, незважаючи на захоплення чи самою фашистською ідеологією, чи лише її романтикою і демагогією, змогли виплутатися з тенет радикалізму. Це стало можливим завдяки тому, що «емігрантські діти», відкинувши застарілі політичні доктрини «батьків», отримали у спадок і зберегли любов до батьківщини і патріотизм.

Висновки. На основі проведеного аналізу можна зазначити, що виникнення молодіжних організацій у середовищі російської післяреволюційної еміграції було викликане розчаруванням в ідеології і методах роботи традиційних політичних організацій і рухів. Значна частина емігрантської молоді захопилася ідеями націонал-соціалізму і фашизму, що активно завоювали уми і серця багатьох людей по всьому світу. Тому цілком виправдано, що деякі молодіжні організації копіювали як зовнішній антураж, так і ідеологію або італійських фашистів, або німецьких націонал-соціалістів. Навіть ті організації, що намагалися віднайти свій шлях до нової постбільшовицької Росії, не уникнули значного впливу ідеології радикалізму. Серед найбільш оригінальних ідейно-політичних концепцій молодіжного руху Російського Зарубіжжя виділяються теорії трудового солідаризму НТС і «монархія трудящих», розроблена ідеологами «Молодої Росії». Підводячи підсумок ідейного пошуку молодих російських емігрантів, варто зауважити на словах сучасного дослідника видавничої справи еміграції П. Базанова, який визначив Російське Зарубіжжя як «державу без території», своєрідний «полігон» вільної російської політичної думки [2, с. 361]. Саме на цьому полігоні молодь російської еміграції зуміла виплеснути свою енергію, переболіти так би мовити «дитячою хворобою» радикалізму і виробити певний імунітет. Завдяки полеміці з прихильниками радикалізму політична думка Російського Зарубіжжя позбавилася надмірної войовничості, набула поміркованості, зваженості, а разом з тим теоретичної глибини і значущості. Молодіжні організації давали можливість як у дзеркалі побачити, що надмірне захоплення радикалізмом може довести до підтримки і співробітництва не тільки з супротивниками більшовиків, але і з ворогами Росії, російського народу, слов'янства і навіть усього цивілізованого світу.

З огляду на сучасні геополітичні реалії приходить констатувати, що завдання всебічного вив-

чення проблеми політичного радикалізму, на жаль, зберігає свою актуальність і сьогодні. Перспективним напрямком подальших досліджень може стати відзерка-

лення ідейно-політичного розвитку російських молодіжних організацій у наукових працях, публіцистиці, мемуарах і листуваннях діячів Російського Зарубіжжя.

ЛИТЕРАТУРА

1. Окорочков А. В. Фашизм и русская эмиграция (1920-1945) / А. В. Окорочков. – М. : Русаки, 2001. – 593 с.
2. Базанов П. Н. Издательская деятельность политических организаций русской эмиграции: (1917–1988 гг.) / П. Н. Базанов ; науч. ред. И. А. Шомракова. – Санкт-Петербург : СПбГУКИ, 2004. – 431 с.
3. Климович Л. В. Идеология и деятельность молодежных организаций русского зарубежья в 1920-е – начале 1940-х гг.: дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Л. В. Климович. – Саратов, 2010. – 197 с.
4. Косик В. И. «Молодая Россия»: Вариации на тему национализма в маршах эпохи / В. И. Косик. – М. : Пробел, 2013. – 204 с.
5. Лакер У. Черная сотня. Происхождение русского фашизма / У. Лакер. – М. : Текст, 1994. – 432 с.
6. Кеосева Ц. Болгария и русская эмиграция: 1920–1950 годы / Ц. Кеосева ; пер. с болг., науч. ред. Е. В. Михайлова. – Москва : Б-ка-фонд «Русское Зарубежье»: Рус. путь, 2008. – 310 с.
7. Жданов Д. Н. Русские национал-социалисты в Германии (1933–1939 гг.) / Д. Н. Жданов // Россия и современный мир. – 1999. – Вып. № 1(22) – С. 234–247.
8. Родзаевский К. В. Отчет о моей 20-летней антисоветской деятельности / К. В. Родзаевский // Кентавр. – 1993. – № 3. – С. 95–114.
9. Стрижев А. Н. «Нация» / А. Н. Стрижев // Литературная энциклопедия русского зарубежья. 1918–1940. – М., 2000. – Т. 2 : Периодика и литературные центры. – С. 243–244.
10. Стефан Д. Д. Русские фашисты: Трагедия и фарс в эмиграции 1925–1945 / Д. Д. Стефан. – М. : Exslibris, 1992. – 441 с.
11. Тимонин Е. И. Фашистское движение в русском зарубежье (1920–1945 гг.) / Е. И. Тимонин, Г. И. Малышенко // Гуманитарное знание : Сер. Преемственность: ежегодн. – Омск, 1998. – Вып. 2. – Кн. 1 : Ист. исслед. – С. 197–205.
12. Онегина С. В. Пореволюционные политические движения российской эмиграции 1925–1945 гг. Варианты российской государственной доктрины : автореф. дис. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «Отечественная история» / С. В. Онегина ; РАН, Ин-т рос. истории. – М., 1997. – 27 с.
13. Прянишников Б. В. Новопоколенцы / Б. В. Прянишников. – Силвер Спринг (Мэриленд), 1986. – 296 с.
14. Щупленков О. В. Национальные особенности политического активизма российской молодежи в эмиграции 1920-х – 1930-х годов. / О. В. Щупленков // Исторические, философские, политические и юридические науки. – 2011. – № 7. – С. 220–222.
15. Косик В. И. Молодая Россия в эмиграции / В. И. Косик // Славяноведение. – 2000. – № 4 – С. 3–15.
16. Косик В. И. Молодая Россия (К вопросу о русском фашизме) / В. И. Косик // Славяноведение. – 2002. – № 4 – С. 21–31.
17. Закиров М. Б. Права національних меншин у контексті національно-державного розвитку Російської Федерації / М. Б. Закиров // Вісник ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка. – 2010. – № 8. – С. 65–75.
18. Петрович Р. Младороссы / Р. Петрович. – Онтарио : Изд-во «Заря», 1973. – 41 с.
19. Никитин В. А. Прощено воскресенье младоросса. К 100-летию со дня рождения и 25-летию со дня смерти А. Л. Казем-Бека [Электронный ресурс] / В. А. Никитин. – Режим доступа : <http://archive.is/Qxnf#selection-919.0-1593.251> – Дата доступа: 27.02.2015.
20. Цит по: Массип М. Истина – дочь времени. Александр Львович Казем-Бек, русский эмигрант (1902–1977) / М. Массип ; пер. с фр. Г. А. Темрезовой // Звезда. – 2000. – № 10. – С. 184–195.
21. Арсеньев Ю. С. О фашизме / Ю. С. Арсеньев // К Молодой России : сборник младороссов. Париж, 1928. – С. 130–141.
22. Казем-Бек А. Л. Россия, младороссы и эмиграция / А. Л. Казем-Бек. – Париж : Издательство Младоросской партии, 1936. – 95 с.

М. Б. Закиров,

Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Луганск, Украина

МОЛОДЕЖНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ РУССКОГО ЗАРУБЕЖЬЯ В ПАУТИНЕ РАДИКАЛИЗМА

Предметом исследования является процесс становления и идейно-политического развития молодежных организаций русской послереволюционной эмиграции. Выявлены некоторые характерные черты европейских радикальных идейно-политических течений, которые оказали на них наибольшее влияние. Показано реальное воплощение в политических программах и практической деятельности различных российских эмигрантских организациях идеологии национал-социализма и фашизма. Определены место и роль молодежных организаций в развитии политической мысли Русского Зарубежья. Установлено, что значительная часть эмигрантской молодежи увлеклась идеями национал-социализма и фашизма, которые активно завоевывали умы и сердца многих людей по всему миру. Среди наиболее оригинальных идейно-политических концепций молодежного движения Русского Зарубежья выделяются теории трудового солидаризма Национально-трудового союза и «монархия трудящихся» разработана идеологами «Молодой России». Перспективным направлением дальнейших исследований является изучение отражения идейно-политического развития российских молодежных организаций в научных трудах, публицистике, мемуарах и переписке деятелей Русского Зарубежья.

Ключевые слова: *идейно-политическое течение; Русское Зарубежье; эмиграция; фашизм; национал-социализм; концепция.*

YOUTH ORGANIZATIONS OF RUSSIAN DIASPORA IN THE SPIDER WEB OF RADICALISM

The subject of the study is process of formation and ideological and political development of youth organizations postrevolutionary Russian emigration. Identified some characteristic features of European radical ideological and political currents that have had the greatest impact on them. It is specified real embodiment of in the political programs and practice various Russian emigre organizations ideology of National Socialism and fascism. It is outlined characteristic features ideology and political programs of the main political organizations of the Russian emigre youth. Place and role of youth organizations in the development of political thought of Russian Diaspora is determined. It is set that reason of origin of youth organizations in environment the post-revolutionary Russian emigration was disappointment in the ideology and methods of work of the traditional political organizations and movements. Among the most original ideological and political concepts youth movement of Russian Diaspora allocated theory of labor solidarity of the National-Labor Union and «monarchy labourers» «Young Russia». The young people of Russian emigration managed to splash out the energy in an infatuation for radicalism and to develop certain political immunity. Due to a polemic with supporters of radicalism the political thought Russian Diaspora lost of excessive militancy, received moderation, however, it has acquired a theoretical depth and significance. Youth organizations gave the opportunity to see that excessive passion radicalism can lead to support and cooperation not only with opponents of the Bolsheviks, but the enemies of Russia, the Russian people, Slavs, and even the entire civilized world. Perspective direction for further research is to study the reflection of the ideological and political development of the Russian youth organizations in scientific papers, publicism, memoirs and correspondence leaders Russian Diaspora.

Keywords: ideological and political current; Russian Diaspora; emigration; fascism; national socialism; conception.

Рецензенти: Семенченко Ф. Г., д-р політ. наук, професор;
Бобіна О. В., канд. політ. наук, доцент.